
ФІЛОСОФІЯ

Андрущенко В. П.

ОСВІТА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ СТУДЕНТІВ

У статті проаналізовано роль освіти у формуванні світогляду та демократичної аксіологічної платформи майбутніх молоді та студентів; автор зазначає, що загальна демократизація навчально-виховного процесу наштовхується на ряд суперечностей об'єктивного та суб'єктивного плану; спостерігається тенденція використання застарілих, авторитарних методів управління системою освіти і педагогічного впливу, що виявляється в активному застосуванні принципів авторитарної педагогіки; останнє призводить до зниження національного потенціалу розвитку демократії і громадянського суспільства в нашій країні.

Ключові слова: людина, політика, культура, демократія, виховання.

Дещо з поетичним присмаком демократія визначається як «Ранкова зірка» сучасної цивілізації. Це справедливо і закономірно, навіть не зважаючи на сплеск насильства і міжнародного тероризму, який виявили представники нинішньої російської влади по відношенню до України. Демократія була, є й буде загальною мрією цивілізованої частини людства. Навчання ж людини вмінню жити за законами демократії я розглядаю як одне з найбільш вагомих і актуальних завдань системи сучасної освіти.

Освіта, особливо вища освіта, відіграє незаперечну роль у підготовці людини до життя за демократичними стандартами. Саме в рамках вищої освіти молода людина отримує можливість найактивніше формуватися і реалізовуватися в своєму громадянсько-учасницькому вимірі, тобто самореалізовуватися як активний і самодостатній суб'єкт інтелектуально-духовного, морально-гуманістичного та організаційно-демократичного простору. «Вища освіта здійснює вагомий вплив на формування громадянського світогляду, а значить і на процес розбудови демократії. Гармонійний

розвиток суспільства тепер можливий лише за участю освічених і активних громадян з інноваційним світоглядом, які здатні творчо застосовувати свої знання, оперативно вирішувати різноманітні проблеми та постійно самовдосконалюватись, здобуваючи нові навички. Вплив вищої школи на громадянській світогляд здійснюється у наступних напрямках: 1) формування демократичної культури; 2) формування критичного мислення; 3) виховання толерантності; 4) сприяння ствердженню свободи та індивідуалізму; 5) формування креативності особистості громадянина» [1]. Саме вища освіта, культурне середовище університетів володіє потенціалом виховання та розвитку таких фундаментальних ознак демократичної свідомості у вітчизняної молоді. Враховуючи це, важливо на концептуально-теоретичному рівні актуалізувати потребу формування та впровадження демократичної освітньої політики як основу виховання демократичної людини.

Для українського суспільства, в якому активно декларується прагнення реформувати всі сфери його функціонування на демократичних засадах, особливої важливості набуває саме потреба формування та впровадження демократичної освітньої політики як основи виховання демократичної людини. Для країн європейської демократії це давно стало одним з фундаментальних принципів розвитку національних систем освіти. В Декларації та Програмі виховання громадян в дусі демократії, заснованого на усвідомленні ними власних прав і обов'язків, прийнятій Радою Європи 7 травня 1999 року, зафіксовано заклик до всіх держав-членів «зробити виховання громадян в дусі демократії, засноване на усвідомленні ними власних прав і обов'язків, найважливішим компонентом всіх політичних програм і практичних дій, що стосуються сфери освіти, професійної підготовки, культури і молоді» [5]. В Європі існує глибинна переконаність у тому, що освіта та освітня система не тільки мають навчати жити демократично та виховувати громадянсько-активну особистість, але й самі являти собою середовище, організоване виключно на основі демократичних та гуманістичних ідеалів, принципів і процедур.

Освіта є сферою, в якій перспективно відображаються і реалізуються всі процеси і тенденції, що відбуваються в загально-соціальной системі. Враховуючи це, в суспільстві, яке прагне розвиватися демократично, насамперед повинна відбутися якнайповніша та глибинна демократизація національної освітньої системи. «Демократизація освіти – тенденції, фактори і процеси укріплення актуальних для даного суспільства демократичних

цінностей, прав/свобод, норм, відносин (в тому числі механізмів самоуправління та спів-управління) в системі освіти. Ці тенденції, фактори і процеси базуються на загальнолюдських ідеях демократії, однак можуть змінюватися в залежності від конкретних історичних умов і задач суспільного розвитку. Суспільство на різних етапах може ставити і вирішувати різні завдання демократизації сфери освіти в залежності від поточних задач розвитку демократії та актуалізації її окремих проблем в тих чи інших сферах життя суспільства» [7]. Формування демократичної людини відбувається саме в процесі освітньо-виховної гармонізації загальноосвітнього та локально-соціального досвіду вибудовування гуманістичних стосунків між різними суб'єктами демократичного процесу. Людина, перебуваючи в демократичному середовищі освіти, навчається реалізовувати себе в якості активного суб'єкта демократичних процесів, відносин та процедур.

Важливість формування та впровадження демократичної освітньої політики як основи виховання демократичної людини, таким чином, полягає насамперед в тому, що тільки за умови укорінення демократичних практик і процедур в освітній сфері держави вможливиться їх ефективний гуманістично-аксіологічний трансфер в інші сфери національно-суспільної життєдіяльності. Водночас, неминучим є і зворотній вплив суспільства на освіту та зміст педагогічно-виховного процесу. «Демократизація суспільного життя в Україні детермінує демократизацію освітньої сфери, яка, своєю чергою, безпосередньо позитивно впливає на зміст і процедуру педагогічного процесу. Демократизація навчального процесу передбачає оновлення змісту освіти, її наповнення загальнолюдськими та громадянськими цінностями, перебудову процесуальної сторони навчально-пізнавальної діяльності учнів, яка має бути спрямована на встановлення суб'єкт-суб'єктних взаємин між педагогами й учнями» [10]. Взаємини між вчителем і учнем в системі педагогічно-виховних впливів на формування громадянських компетентностей людини є одним з первинних факторів, покладених у фундамент демократично-гуманістичної свідомості будь-якої особистості. Якщо такі взаємини вибудовуються на основі діалогічно-демократичних принципів, то дитина, молода людина отримує первинний досвід, який в подальшому сприятиме її соціалізації як активного члена демократично-правової держави і громадянського суспільства.

Потреба у формуванні та впровадженні демократичної освітньої політики як основи виховання демократичної людини полягає ще й у тому, що, відповідно до загальноприйнятих в Європі принципів

демократичної організації суспільного управління, тільки освічені, компетентні і політично інтелектуальні громадяни можуть сприяти успішному розвитку власної держави. Існує глибинний та фундаментальний взаємозв'язок та взаємообумовленість демократичної сфери політичного управління в державі і демократично організованою освітньою системою, яка всебічно сприяє постійному зростанню політичної культури і громадянської освіченості громадян. Тільки держава, що спирається на високоосвічених громадян, самоорганізованих в активне і компетентне громадянське суспільство, може сподіватися на демократично-правову перспективу.

Демократична освітня політика як основа виховання демократичної людини в своїй структурі містить не лише структурно-виховний вплив, але й змістовно забезпечує члена громадянського суспільства знаннями і компетентностями, необхідними для активної самореалізації в якості суб'єкта демократії. Освіта, таким чином, є своєрідним змістовно-аксіологічним містком в світ демократії. «Освіта – це ключ до виживання і розповсюдження демократії. демократія вимагає не лише суспільних інститутів, але також активних громадян, які володіють знаннями, вміннями і цінностями демократичного життя, без яких демократична культура не буде процвітати. Демократична освіта є суттєвим моментом для захисту, підтримки, об'єднання і розвитку демократичних досягнень в усіх країнах, особливо в суспільствах в період трансформації» [6]. Таким чином, в трансформаційному суспільстві, зокрема і в нашій країні, перспектива розвитку демократичних процесів в усіх сферах соціального функціонування значною мірою залежить саме від розбудови демократичної системи освіти, яка буде здатна ефективно підготувати молодь до подальшого впровадження ідей і принципів демократії в національну соціально-політичну та управлінську практику.

В демократичному суспільстві людина з дитячих років завдяки демократично організованій педагогічній діяльності набуває свідомісних, ціннісних і практичних навичок діяти і мислити демократично, гуманістично, поважаючи свободи і права як свої, так і інших громадян. В сучасній західній педагогічній думці підкреслюється необхідність використання «нечіткої», творчої логіки педагогічного процесу, що є адекватним засобом соціалізаційного включення молоді людини до світу, в якому панують глобальні тенденції релятивістського, комплексного та невизначеного характеру [12]. Залишки ж авторитарної педагогіки та тоталітарно-адміністративного управління системою освіти, що ще актуальні в

нашому національному суспільстві, не сприяють дійсно демократичній соціалізації молоді, яка приходить в сучасний світ із застарілими уявленнями про громадянські чесноти, норми моральної поведінки та принципи міжособистісної комунікативності.

Враховуючи певну невизначеність та суперечливість в орієнтирах розвитку вітчизняної системи освіти, необхідно провести чітку концептуально-теоретичну мету між аксіологічними, праксеологічними та педагогічними установками, притаманними тоталітарно-авторитарним та демократичним підходам до освітньої політики в державах перехідного типу. Відмінність тоталітарної та демократичної системи освіти полягає в їх цільових установках. Метою демократичної освіти є створення умов для формування незалежних, зацікавлених громадян, що володіють глибокими знаннями про правила і практику демократії. Тобто, маються на увазі широкі можливості для вивчення та використання різних позицій і точок зору, відмова від однієї пануючої ідеології. Коли йдеться про вивчення принципів демократії, то першочергове значення набуває дух вільного пошуку, що саме по собі є демократичною цінністю. Професор Університету Вандербілта в США І.Фінн таким чином описує цінність демократичної системи освіти: «Освіта відіграє особливу роль у вільних суспільствах. Якщо при інших режимах освіта стає знаряддям режиму, то при демократичному правлінні режим є слугою народу, і здатність людей створювати, підтримувати та вдосконалювати цей режим ґрунтується, більшою мірою, на якості та ефективності освітньої системи, через яку вони проходять. Можна з усією справедливістю сказати, що в демократії освіта дає можливість самій свободі процвітати протягом тривалого часу» [4]. Ототожнення освіти та свободи, педагогічної дії і гуманізму є необхідним світоглядно-ціннісним підґрунтям розвитку і функціонування демократії в будь-якому суспільстві. Тому, поки у вітчизняному соціумі спостерігається високий рівень протиборства тоталітарних (авторитарних) та демократичних підходів до освітньої політики, значно знижується потенціал реалізації демократизаційних реформ у державі загалом. Єдиний шлях сприяння розвитку української демократії полягає, на нашу думку, у якнайшвидшій та якнайповнішій демократизації організаційно-управлінських та педагогічно-змістовних вимірів національної освіти.

На жаль, сьогодні спостерігається тенденція використання саме застарілих, авторитарних методів управління системою освіти і педагогічного впливу на дитину, що виявляється в активному застосуванні принципів авторитарної педагогіки. Така ситуація

призводить до зниження національного потенціалу розвитку демократії і громадянського суспільства в нашій країні. «На думку фахівців, за стилем відносин у навчальному закладі між учнями і педагогами освіта в Україні значною мірою залишається ще консервативно радянською з її абсолютизацією колективності, авторитарною педагогікою, спрямуванням на розвиток пам'яті замість кмітливості, часто не достатнім індивідуальним підходом до розвитку дитини, людини майбутнього» [8]. Небезпечність такої ситуації полягає ще й у тому, що в найближчі десятиліття громадяни, що виховані в такій недемократичній освітній атмосфері, будуть абсолютно неконкурентоспроможними в європейському і світовому просторі, перебуватимуть в середовищі замкнених світоглядно-ціннісних орієнтацій, відчуватимуть конфліктність відносно всього демократичного світу. Насправді, ця загрозна ситуація відчувається вже сьогодні, коли зростає байдужість молоді щодо реалізації своїх громадянських прав, свобод і обов'язків.

В чому ж причина того, що, визнаючи нагальну необхідність демократизації освітньої системи та педагогічної практики, українські освітяни насправді продовжують жити за застарілими авторитарно-тоталітарними принципами і стандартами? Відповідаючи на питання про те, що стримує демократизацію освіти в державах перехідного типу, вчені звертають увагу на такі основні фактори: «1) Вкоріненість традицій авторитарної школи. Для свідомості стали звичними штампи, що школа – та, де править порядок, а порядок розуміється як надмірна регламентація діяльності дітей дорослими і слухняність з боку дітей. 2) Стереотипи педагогічної діяльності. Вони лежать в основі уявлення, що школа має «формувати», «навчати», «виховувати». Це – знайомі об'єктні відносини, що ведуть до заперечення будь-якого «само» – виховання, навчання, розвитку. 3) «Незнайома» демократія. Демократичні принципи й норми в освіті не стали цінністю для масової свідомості. 4) Обмеженість самостійності навчальних закладів» [9]. Ці ознаки посттоталітарного стану систем освіти колишніх радянських республік, в тому числі і України, насправді є чіткими орієнтирами, які необхідно долати, вибудовуючи і розвиваючи новітню, інноваційно-гуманістичну, демократичну систему освіти для людини XXI століття.

Важливо в процесі сучасних перетворень вітчизняної системи освіти, вивчити і використати досвід демократичної організації освіти в розвинених країнах європейського простору (Великої Британії, Німеччини, Фінляндія та інших). Демократія в Європі має глибокі історичні коріння, демократична освіта визнана ключовим

інструментом підготовки людини до життя за умов демократії, тому досвід розвитку освітніх систем європейських країн, їх потенціал підтримання, втілення і розвитку ідей і принципів демократії є незамінним дослідницьким полігоном, який надає багато емпіричного матеріалу, застосування якого несе потенціал підвищення духовно-інтелектуальної наснаги для справжньої демократизаційної реформи вітчизняної системи освіти.

Зокрема, в Англії протягом останніх декількох десятиліть активно втілюється ідея максимальної демократизації всіх вимірів освітнього процесу: від організаційно-управлінського до індивідуально-виховного. Вважається, що виключно демократичне середовище освіти, що забезпечує кожного свого суб'єкта максимальним ступенем свободи, здатне формувати людину нової формації, для якої цінності демократичності і громадянськості є не просто теоретичними формулюваннями, але й безпосередніми правилами щоденної поведінки. Англійський дослідник проблем сучасної європейської освіти А. Келлі підкреслює, що сьогодні «недостатньо проповідувати молоді демократичні ідеї засобами освіти. Ми повинні не просто вчити молодь брати участь у суспільному житті, але й створювати в рамках навчання відповідний контекст, який відображав би демократичні форми суспільного життя, до яких ми готуємо молоду людину. Адже, безперечно, ніхто, особливо дитина чи молода людина, не сприйме морального повчання, яке не ґрунтується на моральній практиці» [11]. Практика пріоритетного забезпечення демократичного стилю взаємостосунків в освітній сфері, безумовно, заслуговує на увагу.

Цікавим і корисним прикладом широкої та всебічної демократизації національної системи освіти є досвід Фінляндії. Приблизно півстоліття тому в цій країні було сформульовано політичне завдання щодо демократизації національної школи, виконання якого зрештою призвело до того, що фінська система шкільної освіти є чи не найкращою в світі, професія вчителя в цій країні є однією з найпрестижніших, а випускники шкіл володіють повним набором демократично-громадянських компетентностей. «Головним генератором перетворення фінської школи були політики. Сміслові ядро змін в організації освіти органічно відображало загальну мету – пошук альтернативи традиційній політиці протекціонізму ієрархічних привілеїв, нерівності та подачок. Було поставлено завдання побудови максимально хорошої школи для всіх. Державну підтримку ієрархічних структур фіні стали змінювати системою горизонтальних структур соціального партнерства як основи суспільства соціально-особистісного розвитку. В центр було

поставлено учня, а не вчителя. Головний акцент було поставлено на формування соціально-продуктивних освітніх компетенцій населення і адекватної цьому загальної його культури. Традиційна робота по накопиченню знань як таких перестала бути основною шкільною задачею. З фінів погані вирішувателі кросвордів, не найкращі школярі-олімпійці, однак гарні творці особистого та суспільного добробуту» [2]. Така орієнтація організації та змістовного наповнення освітнього процесу сприяла і сприяє постійному підвищенню політичної і громадянської культури і свідомості фінського населення, завдяки чому Фінляндія у різноманітних міжнародних рейтингах, які стосуються демократичності суспільства, дотримання прав і свобод людини і громадянина, а також якості та інноваційності, освіти постійно посідає чільні місця серед усіх країн світу.

Характерним є й німецький приклад виховання у дітей, юнацтва і молоді високого рівня громадянської свідомості та демократичної соціально-політичної культури. Здійснюється таке виховання вже майже півстоліття на основі принципу соціально активного пізнання всіх сфер природної та суспільної реальності, завдяки чому кожна дитина засвоює принцип соціально-громадянської значущості кожного свого вчинку, що в подальшому реалізується в професійній, побутовій, культурній, громадській діяльності кожної людини. «У 1970 році постійна конференція міністрів культури федеральних земель Німеччини визначила, що все молоде населення країни повинно оволодіти реальними знаннями про природу й людину у формі соціального навчання, яке ґрунтується на такій дидактичній концепції: сфера соціального навчання охоплює знання, погляди, принципи поведінки, що стосуються держави, суспільства, історії, політики економіки й права. Це є необхідним для громадян демократичного суспільства. Таким чином, демократія пізнається учнями «як форма життя». А основними завданнями громадянського виховання в межах соціального навчання було визначено: розуміння того, що політику роблять люди і люди ж можуть її змінювати; вимогу розвивати в кожного, хто має право на участь у політичному житті, здатність користуватися цим правом; переконаність, що гідне людини життя можливе тільки за умови критичного самовизначення й взаємоповаги» [3]. Така концентрація навчання і виховання на ідеї гуманізму та людиноцентризму є важливим здобутком європейської навчально-виховної практики, що робить її унікальним європейським здобутком, обов'язковим для застосування і в українській освітній сфері у випадку, якщо вітчизняні освітяни дійсно збираються втілювати в

життя чисельні декларації про повноцінний вступ нашої освітньої системи в загальноєвропейський освітній і науковий простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієнко О. В. Особистість у світоглядній системі координат демократичного суспільства // Наука. Релігія. Суспільство. – 2010. – № 1. – С. 6.
2. Бельй В. Школа XXI века: опыт Финляндии // Українська правда. – 26 вересня 2011 р. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://life.pravda.com.ua/columns/2011/09/26/86160/view_print/
3. Год Н. Громадянське виховання німецьких школярів на сучасному етапі // Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць. – Випуск LIV. – Слов'янськ : СДПУ, 2011. – С. 257.
4. Давлетшина Н. В. Демократия, государство и общество: Учебное пособие / Н.В. Давлетшина, Б.Б. Кимлика, Р.Дж. Кларк, Д.У. Рэй. – М. : Институт педагогических систем, 1995. – С. 203-204.
5. Декларация и Программа воспитания граждан в духе демократии, основанного на осознании ими своих прав и обязанностей. – Совет Европы, 7 мая 1999 года (страны участницы). – Электронный документ. – Режим доступа: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU99035.html
6. Корнетов Г.Б. Феномен общественно активной школы в контексте развития демократической педагогики. – М. : АСОУ, 2009. – С. 56.
7. Крылова Н. Б. Демократизация школы // Общественно-активные школы: образование ребенка как субъекта демократии: Хрестоматия / Редактор-составитель Г.Б. Корнетов. – Москва – Владимир: Библиотека демократического образования, 2007. – Выпуск 1. – С. 129.
8. Пилинский Я. Демократія – це освіта! // Агора. Наука без кордонів. – Випуск 11. – К. : Стилос, 2012. – С. 9.
9. Слабунова Э. Э. Что сдерживает демократизацию образования // Общественно-активные школы: образование ребенка как субъекта демократии: Хрестоматия / Редактор-составитель Г.Б. Корнетов. – Москва – Владимир: Библиотека демократического образования, 2007. – Выпуск 1. – С. 128.
10. Ягунов В. В. Педагогіка: Навчальний посібник. – К. : Либідь, 2002. – С. 271.
11. Kelly A. V. Education and Democracy: Principles and Practices. – London: SAGE, 1995 – P. 101.
12. Zajda J. Comparative and Global Pedagogies: Equity, Access and Democracy in Education / Joseph I. Zajda, Lynn Davies, Suzanne Majhanovich. – Sydney: Springer, 2008. – XXIV. – P. 25.

Андрущенко В. П. Образование как фактор формирования демократического мировоззрения студентов.

Анализируется роль образования в формировании мировоззрения и демократической аксиологической платформы будущих молодежи и студентов; автор отмечает, что общая демократизация учебно-воспитательного процесса наталкивается на ряд противоречий объективного и субъективного плана; наблюдается тенденция использования устаревших, авторитарных методов управления системой образования и педагогического воздействия, проявляющаяся в активном применении принципов авторитарной педагогики; последнее приводит к снижению национального потенциала развития демократии и гражданского общества в нашей стране.

Ключевые слова: человек, политика, культура, демократия, воспитание.

Andruschenko V. P. Education as a factor in the formation of a democratic world view students.

The role of education in shaping the world and democratic platform axiological future of youth and students; author notes that the general democratization of the educational process encounters a series of subjective and objective contradictions of the plan; trend of using outdated, authoritarian methods of governance of the education system and pedagogical influence, manifested in the active application of the principles of authoritarian pedagogy; the latter leads to a decrease in national capacity development of democracy and civil society in our country.

Keywords: people, politics, culture, democracy, and education.

Путров С. Ю.

**СУТНІСТЬ БІОСОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ВПЛИВУ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ**

У статті з'ясовано сутності біосоціальних технологій впливу на здоров'я людини. Автор вказує, що сутність біосоціальних технологій треба виводити з визначення сутності поняття «соціальні технології». У статті підкреслено, що біосоціальні технології впливу на здоров'я людини – це видова соціальна технологія, тому властивості, притаманні родовому явищу, притаманні і виду, але видове явище має власну специфіку, пов'язану з впливом на здоров'я людини.

Ключові слова: біосоціальні технології, вплив, здоров'я людини.